תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול ליבטיל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה שנאמר [1]לא תהו בראה לשבת יצרה [א]אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב לו שטר על חצי דמיו וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי: חוץ מחרש שוטה וקטן כו': קתני חרש דומיא דשוטה וקטן מה שוטה וקטן (א)דלאו בני דעה אף חרש דלאו בר דעה הוא וקא משמע לן כדתנן [ב]חרש שדיברו חכמים בכל מקום שאינו שומע ואינו מדבר הא מדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר חייב תנינא להא דתנו רבנן [ג]המדבר ואינו שומע זהו חרש שומע ואינו מדבר זהו אלם [ב]זה וזה הרי הן כפקחין לכל דבריהם וממאי דמדבר ואינו שומע זהו חרש שומע ואינו מדבר זהו אלם דכתיב [2]ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ואיבעית אימא כדאמרי אינשי אישתקיל מילוליה: מדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר חייב: והתניא [ג]מדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר פטור אמר רבינא ואיתימא רבא חסורי מיחסרא והכי קתני הכל חייבין בראייה ובשמחה חוץ מחרש המדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר שפטור מן הראייה ואע"פ שפטור מן הראייה חייב בשמחה [ד]ואת שאינו לא שומע ולא מדבר ושוטה וקטן פטור אף מן השמחה הואיל ופטורים מכל מצות האמורות בתורה תניא נמי הכי הכל חייבין בראייה ובשמחה חוץ מחרש המדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר שפטורין מן הראייה ואף על פי שפטור מן הראייה

חייב

תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם. כל תקנת רבו כאן היא אבל תקנת העבד אין כאן אם נתקן במשפט הממון לא נתקן בפריה ורביה: **לישא שפחה אינו יכול**. מפני צד החרות שבו וכתיב לא יהיה קדש וגו' (דברים כג): **בת חורין אינו יכול**. מפני צד עבדות שבו: **לא תהו בראה**. לא ברא הקב"ה את הארץ להיות בלא יישוב אלא לשבת יצרה: **כדתנן**. בריש מסכת תרומות (מ"ב): **חרש שדברו בו חכמים בכל מקום**. שהשוו אותו לשוטה לפוטרו לא דברו אלא במי שאינו שומע ואינו מדבר הכי קים להו לרבנן דמי שאינו שומע ואינו מדבר דלאו בני דעה נינהו: **מדבר ואינו שומע**. תחילתו היה פקח עד שלמד לדבר ואח"כ נתחרש: **תנינא**. במתניתין: **להא דתנו רבנן**. בברייתא ולמדנו שהברייתא הזאת עיקר וסומכין עליה: **זה וזה כפקחים**. היינו כמתניתין דלא פטר אלא חרש הדומה לשוטה: **ואי בעית אימא**. אלם כמשמעו נוטריקון אישתקיל מלוליה ניטל דבורו: **פטור**. מן הראייה. קשיין אהדדי מתניתין וברייתא: **אמר רבא**. מתניתין דתני אבל ראייה חרש דומיא דשוטה: **חסורי מיחסרא והכי קתני**. (א) דאע"פ דלא דומה לשוטה פטור וכי תניא מתניתין דומיא דשוטה גבי שמחה הוא דתני ותרי מילי חרש תנא מתניתין וחסורי מיחסרא מתניתין והכי קתני הכל חייבין בראייה חוץ מחרש כל דהו או שומע ואינו מדבר או מדבר ואינו שומע: **ואף על פי שהוא פטור**. בעולת ראייה לראות:

חייב

תקנתם את רבו. במה שהיה לו מעיקרא יש לו עכשיו שזהו העבדות ואת עצמו לא תקנתם שאינו יכול לישא אשה ואי משום עבדות הא לא איכפת ליה כלל כיון דמעיקרא היה כולו לרב ועכשיו ביומו לעצמו והר"ר משולם גרים תקנתם את עצמו ואת רבו לא תקנתם כלל שגם הרב מפסיד הוולדות:

לישא שפחה אינו יכול. ולמכור עצמו לא מצי כדי לישא שפחה דהא גר אינו נמכר בעבד עברי דבעינן ושב אל משפחתו (ויקרא כה) וליכא כדאיתא באיזהו נשך (ב"מ דף עא.) ועוד מאחר דלא קיים פריה ורביה ביהדות לא נסבינן ליה כנענית לצד חירות שבו ודכוותיה מצינו בפ"ק דקדושין (דף כ.) אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וא"ת ישא בת מינו ליתי צד חירות ולישתמש בצד חירות וצד עבדות בצד עבדות דומיא דפרידה שתבעה אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור אלא מינה בפרק אותו ואת בנו (חולין דף עט.) וי"ל דהתם לא קפיד קרא אלא בכלאים דתרי מינים והא ליכא אבל הכא אמאן קפיד קרא אצד חירות דלא לישתמש צד חירות בעבדות והא איתא ומטעם דשרי הרבעה שרי גם לרכוב על הפרידה ובתוספתא דמסכת כלאים (פ"ה ובירושלמי פ"ח) תניא אמר רבי איסי בן יהודה אסור לרכוב על הפרידה מק"ו ומה במקום שמותר ללבוש שתי חלוקין אסור בתערובתו מקום שאסור לנהוג שני מינים אינו דין שאסור בתערובתו אמרו ליה והא כתיב (ב) והרכבתם את שלמה בני על הפרדה (מלכים א א) אמר להם אין למדים תורה מן ד) התקועה א"ל והא כתיב ה) ויעש הישר בעיני ה' ו):

לישא שפחה אינו יכול. וממזרת לא ישא אע"ג דעבד מותר בממזרת לפי שקדש ועומד כדתנן פרק האומר (קדושין דף סט.) יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר נושא שפחה וצד חירות שרי בה כדתנן פרק עשרה יוחסין (שם) שחרורי וממזרי שרו לבא זה בזה דהא י"ל דאין לנו לתקן כדי להרבות ממזרים בעולם ועוד כיון דתפסי בה קדושין אתי צד עבדות ומשתמש באשת איש ונתינה נמי לא ישא דאע"ג דממזרת ונתינה ושחרורי מותרין לבא זה בזה דהא הוה התפסת קדושין ואתי צד עבדות ומשתמש באשת איש אי נמי נתינה אסור בצד עבדות דלאו קדש ועומד הוא אע"ג דמותר בממזרת משום דלא מקרי קהל מוזהר בלאו דלא יהיה קדש (דברים כג) וא"ת וליתי עשה [דלשבת יצרה] ולידחי לאו דלא יהיה קדש וי"ל דהכא אפשר לקיים שניהם על ידי כפייה אי נמי דלא אתי עשה ודחי לא תעשה אלא כגון מילה בצרעת דבעידנא דמעקר לאו מקיים עשה אבל הכא משעת העראה עובר ליה בלאו ועשה ליכא עד גמר ביאה:

לא תהו בראה. האי עשה אלים טפי מפרו ורבו כדאמר במגילה בפרק בתרא (דף כז.) מוכר אדם ס"ת לישא אשה וללמוד תורה ומייתי לא תהו בראה אבל י"מ משום דעבד לא מיפקיד אפריה ורביה דאמר ז) היו לו בנים בעבדותו ונשתחרר לא קיים פריה ורביה ולאו מילתא היא דאמר בירושלמי דמו"ק (פ"א) עבד מהו שישא אשה במועד אמר להון נשמעינן מן הדין מתניתין יבטל והלא לא נברא העולם אלא בשביל פריה ורביה ואמר שמעון בר אבא משום רבי יוחנן כל שהוא מצווה על פריה ורביה לא ישא אשה במועד ח) ועוד לישנא דנקט הכא והלא לא נברא העולם אלא בשביל פריה ורביה משמע דאתרוייהו קאי והא דאמרינן לא קיים פריה ורביה היינו מטעם דבעינן זרעו מיוחס אחריו ואפילו ישראל שיש לו בן מן השפחה אינו קרוי (ג) אחריו ועוד פרו ורבו אכולהו בני נח כתיב אף לכנען:

כופין את רבו. אפילו לשמואל דאמר (גיטין דף לח.) המפקיר עבדו יוצא לחירות וא"צ גט שחרור הכא דטבא ליה עבדו ליה לעשות שחרור גמור ואע"ג דאמרינן (ברכות דף מז:) המשחרר עבדו עובר בעשה ניחא לן דליעבד הרב איסורא זוטא ולא ליעבד העבד איסורא רבה כדאמר בעירובין בפ' בכל מערבין (דף לב: ושם) ולא דמי להיא דריש שבת (דף ד. ושם) וכי אמרינן לו לאדם עמוד וחטא בשביל שיזכה חבירך דהתם פושע בדבר הוי שלא היה לו לאפות הפת תדע דשרינן ריש תמיד נשחט (פסחים דף נט. ושם) להקריב לכהן אחר תמיד של בין הערבים כפרת חבירו כדי שיאכל קרבן פסח לערב אע"ג דאיכא עשה דהשלמה ט):

י) **נשים** ועבדים. לא שייך לאקשויי אמאי תני נשים לשון רבים ותנא קטן (ד) חרש לשון יחיד כדדייק בפרק קמא דנדה (דף ח.) גבי קטנות והכא תנא אשה דהכא תרי ענייני ולא דמי חד לאידך דחרש ושוטה פטור מכל המצות כדאמר לקמן וקטן לא ידעינן דפטור מקרא רק מק"ו דנשים פטורות דכתיב זכורך טפלים לא כל שכן דהכי דייקינן בפרק קמא דקדושין (דף לד: ושם) טפלים חייבין נשים לא כל שכן:

כ) **ומי** שאינו יכול לעלות ברגליו. פרש"י מירושלים לעזרה ורבותא נקט דלא מיבעיא מעירו דלא מצי סליק לעזרה וה"ה נמי אם הוא אינו יכול לעלות מעירו לירושלים דפטור כדמשמע בגמרא עד הכא מאן אייתי: **חרש** דומיא דשוטה וקטן. במגילה פ"ב (דף יט:) הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן כו' לא דייק הכי דהתם ע"כ במדבר קיימינן מדקרא את המגילה וברמיזה לא הוה מפיק אחרים וכן בחולין (דף ב.) חוץ מחרש שוטה וקטן שמא יקלקלו את שחיטתן לא דייק הכי דהתם הטעם תלוי בכיון שיוכל לאמן את ידו לשחוט: **המדבר** ואינו שומע זהו חרש. בב"ר מפיק ליה אינו מדבר ואינו שומע דכתיב מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש (שמות ד) מי [שם] פה קאי לתרוייהו:

שומע ואינו מדבר פטור מן הראייה וחייב בשמחה. והא דלא קתני נשים דמחייבי בשמחה בתר הכי לא חש להכי למיתני סורסא וכיוצא בזה מצינו בכמה מקומות והיא דלקמן (דף ו:) דאמר יש בשמחה שאין בשתיהן שנוהגת באנשים ובנשים מה שאין כן בשתיהן ולא קחשיב חרש מדבר ואינו שומע דהתם בחגיגה נמי מיחייב ולא בעי למיתני יש בשתיהן שאין באחת כגון חרש מדבר ואינו שומע דלא נחית למיתני הך כללא רק מה שבאחת שאין בשתים והכא כי קאמר דמיחייב בשמחה הוא הדין בחגיגה כדפירשתי אלא שמחה נקט דנשים חייבות וחרש שוטה וקטן פטירי וכי תנינן לעיל זה וזה כפיקחין להתחייב בשמחה ובחגיגה קאמר:

גמר

עין משפט
נר מצוה

ז א מיי' פ"ז מהלכות עבדים הלכה ז סמג עשין פז טוש"ע י"ד סימן רסז סעיף סב:

ח ב מיי' פ"ב מהלכות אישות הלכה כו ופ"ב מהלכות גירושין הלכה טז ופכ"ט מהלכות מכירה הלכה ב ג טוש"ע אה"ע סימן קכא סעיף ו וח"מ סימן רלה סעיף יח [וא"ח סימן נה סעיף ח]:

ט ג מיי' פ"ב מהלכות חגיגה הלכה א סמג עשין רכו:

י ד מיי' שם הלכה ד סמג שם:

רבינו חננאל

ואמרינן (לאתויי מאי) לאתויי סומא באחת מעיניו שחייב בראייה ודלא כיוחנן בן דהבאי שהיה פוטרו ואסיקנא לעולם לאתויי חציו עבד וחציו בן חורין שחייב ומתני' כמשנה אחרונה דתנן כופין את רבו ועושהו בן חורין וחזרו ב"ה להורות כדברי בית שמאי דכיון דודאי לשחרור קאי אע"פ שעדיין לא נשתחרר חייב בראייה: **ירושלמי** מתניתין בראיית קרבן אבל בראיית פנים אפילו קטן אביו חייב להעלותו שנאמר הקהל את העם האנשים והנשים והטף. וסיפא דקתני עבדים שאינן משוחררין לגמרי פטורין כמשנה ראשונה היא שנויה. דרש ר' אלעזר בן עזריה אנשים באין ללמד ונשים באות לשמוע וטף ליתן שכר למביאיהן. חוץ מחרש אתינן לאוקומא בחרש שאינו לא שומע ולא מדבר הא החרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר חייב. וא' תנינא להא דתנו רבנן חרש מדבר ואינו שומע זהו חרש שומע ואינו מדבר זהו אלם זה וזה הרי הן כפקחין לכל דבריהם. ואקשינן איני והתניא מדבר ואינו שומע ואינו מדבר פטור מן הראייה ואתא רבינא ותרצה ואמר חסורי מחסרא והכי קתני הכל חייבין בראייה ובשמחה

מסורת הש"ס

א) [יבמות לט: גיטין כג. מנחות לג. ערכין ה:], ב) [נדה יג: תרומות פ"א מ"ב], ג) גיטין עא. [תוספתא תרומות פ"א], ד) פי' תוקע עצמו לדבר הלכה, ה) [נ"ל אשר עשה דוד את הישר וכו' מלכים א טו ה], ו) [ומשני (בירושלמי שם) ברי' משתת ימי בראשית היתה] ובתוספתא לא משני כלום ע"ז, ז) [יבמות סב. וע"ש בתו' ד"ה הכל מודין בעבד שאין לו חייס], ח) [עיין תוספות גטין מא: ד"ה לא תהו], ט) [ועי' תוספות פסחים פח: ד"ה כופין], י) [שייך לעיל במשנה ועיין תוי"ט], כ) [שייך למתני'],

תורה אור השלם

1. כִּי כֹה אָמַר יְיָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְיָ וְאֵין עוֹד: ישעיהו מה יח

2. וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ לֹא אֶשְׁמָע וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח פִּיו: תהלים לח יד

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה חסורי מחסרא והכי קתני דגבי ראייה אע"פ דלא: (ב) תום' ד"ה לישא שפחה אינו יכול ולמכור וכו' אמר ליה והא כתיב אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי הס"ד ונ"ב עיין בר"ש פ' ח' דכלאים פי' תקוע תוקע עצמו לדבר הלכה ולי נראה שדוד [עשה זאת על פי] רבו עירא היאירי שהיה מעיר תקוע: (ג) ד"ה לא תוהו וכו' בן מן השפחה אינו קרוי מיוחס אחריו: (ד) ד"ה נשים וכו' ותנא קטן שוטה חרש לשון יחיד:

מוסף רש"י

תקנתם את רבו. שאינו חסר כלום (גיטין מא.) שאינו מפסיד כלום מן הראוי לו, **ואת עצמו לא תקנתם**. מה תהא עליו (פסחים פח.). **לישא שפחה אינו יכול**. דצד חירות אסור בה דכתיב (דברים כג) לא יהיה קדש, לא יסב איתתא אמה (פסחים שם). **לא תהו בראה**. יוצר הארץ לא על תהו להיות ריקנית ברא אותה, כי אם לשבת, להיות בה ישוב, יצרה (גיטין שם). **חרש שדיברו בו חכמים בכל מקום**. להוציא מכלל בן דעת (נדה יג:). **המדבר ואינו שומע זהו חרש**. ולא זהו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום והשווהו לשוטה, דזהו כפיקח לכל דבריו, כדקתני בהדיא (גיטין עא.).